

УДК 378.147:811.111'342

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ВРАХУВАННЯ РІДНОЇ МОВИ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ СЛУХО-ВИМОВНИХ НАВИЧОК СТУДЕНТІВ МОВНИХ І НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

О.А.Чухно

***Анотація.** Статтю присвячено порівняльному аналізу особливостей принципу врахування рідної мови в процесі формування слухо-вимовних навичок студентів мовних і немовних спеціальностей; виявлено основні недоліки відкритої форми реалізації принципу, запропоновано прийоми його реалізації латентній формі.*

***Ключові слова:** фонетичні помилки, фонологічні помилки, принцип навчання, слухо-вимовні навички, фонетичні знання, міжмовна інтерференція, відкрита форма реалізації принципу, латентна форма реалізації принципу.*

***Аннотация.** Статья посвящена сравнительному анализу особенностей принципа учета родного языка в процессе формирования слухо-произносительных навыков студентов языковых и неязыковых специальностей; выявлены основные недостатки открытой формы реализации принципа, предложены приемы его реализации в латентной форме.*

***Ключевые слова:** фонетические ошибки, фонологические ошибки, принцип обучения, слухо-произносительные навыки, фонетические знания, межъязыковая интерференция, открытая форма реализации принципа, латентная форма реализации принципа.*

***Summary.** The article is dedicated to the comparative analysis of the peculiarities of the principle of taking into account the native language in the process of forming philological and non-philological students' pronunciation sub-skills. There have been revealed major shortcomings of the open form of the principle realization in teaching non-philological students and suggested techniques of its realization in the latent form.*

***Key words:** phonetic mistakes, phonological mistakes, teaching principle, pronunciation sub-skills, phonetic knowledge, interlanguage interference, open form of the principle realization, latent form of the principle realization.*

Підвищення ефективності навчального процесу є однією з актуальних проблем сучасної методики викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах, і врахування впливу мовної системи рідної мови в процесі вироблення прийомів навчання іншомовного матеріалу є суттєвою умовою розв'язання цієї проблеми. Вплив рідної мови особливо відчутний у навчанні іншомовної вимови. Це пояснюється тим, що почуте іншомовне мовлення сприймається людиною крізь призму її внутрішнього мовлення. Всі фонемі, якими володіє людина, зберігаються на так званих фонемних ґратах. Якщо звуки, що сприймаються, є на ґратах фонем, їх відтворення буде правильним. Якщо вони відсутні, тоді звуки, що сприймаються, уподібнюються у внутрішньому мовленні звукам, близьким до звуків рідної мови. Останнє призводить до викривлення спочатку образу, що сприймається, а потім мовленнєво-моторного образу, тобто до вимовних помилок і, як наслідок, непорозуміння. Тому в процесі навчання іншомовної вимови викладач повинен заздалегідь продумати, з якими труднощами, зумовленими впливом фонетичної системи рідної мови, можуть зіткнутися студенти в засвоєнні того чи іншого іншомовного звуку й згідно з отриманими результатами виробити систему прийомів для формування у студентів слухо-вимовних навичок, які є навичками коректної вимови всіх фонем у потоці мовлення та їх адекватного розуміння в процесі сприйняття мовлення інших [1]. Такі навички є механічними діями, про спосіб виконання яких користувачі, як правило, не замислюються [16]. Але на відміну від немовних ВНЗ, де формування слухо-вимовних навичок є основною метою навчання іншомовної вимови, студенти мовних ВНЗ повинні також отримати фонетичні знання (артикуляційно-акустичні характеристики фонем, основні модифікації звуків у потоці мовлення та ін.), які необхідні для усвідомленого розвитку та вдосконалення студентами власних слухо-вимовних навичок і слухо-вимовних навичок інших (якщо йдеться про педагогічні ВНЗ). Крім того, у мовному й немовному ВНЗ кількість годин, відведених на аудиторні заняття з іноземної мови, а отже й на навчання вимови, значно різняться. Це дає підстави стверджувати, що навчання вимови студентів мовних і немовних спеціальностей має свої особливості, відтак і принцип врахування рідної мови має реалізовуватись по-різному.

У сучасних посібниках з методики викладання іноземної мови принцип врахування рідної мови розглядається як один з основоположних у навчанні фонетичного матеріалу [2, 4, 8, 9, 10, 14, 15, 17, 19, 20], але наразі немає чіткого розмежування рекомендацій щодо особливостей реалізації принципу в мовних і немовних вищих навчальних закладах, що призводить до ігнорування викладачами немовних

ВНЗ необхідності корекції й удосконалення слухо-вимовних навичок студентів або некоректної та, як наслідок, неефективної реалізації цього принципу на заняттях з англійської мови.

Отже, **основними цілями статті** є проведення порівняльного аналізу особливостей реалізації принципу врахування рідної мови в навчанні слухо-вимовних навичок студентів мовних і немовних спеціальностей, а також вироблення прийомів реалізації принципу в навчанні студентів немовних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення поставлених цілей вважаємо за необхідне визначити поняття «принцип навчання». Принципи навчання є «вихідними положеннями, які у своїй сукупності визначають вимоги до навчального процесу загалом та його складників (цілей, завдань, методів, засобів, організаційних форм)» [19, с. 147], отже, «дають відповідь на запитання «Як організувати навчальний процес?»» [9, с. 48]. Тому їх успішна реалізація є гарантією ефективності всього навчального процесу.

Навчаючи вимові, викладач керується принципами, виділеними в методичних посібниках з навчання іноземної мови [4; 9; 10; 15; 19], які ми систематизували та представили в табл. 1.

Таблиця 1

Принципи навчання вимови

Загально-дидактичні	Лінгвістичні	Психологічні	Методичні
Свідомості Активності Міцності Наочності Послідовності Доступності	Функціональності Мінімізації мови	Мотивації Урахування індивідуально-психологічних особливостей студентів Поетапності у формуванні слухо-вимовних навичок	Комунікативної спрямованості Урахування рідної мови студентів Апроксимації Безперервності й циклічності

Необхідно зазначити, що більшість з них є загальними і мають бути реалізовані в навчанні не тільки вимови, але й усім аспектам мови, в той час як деякі з них є спеціальними для навчання фонетичного аспекту мови. Так одним із важливих спеціальних принципів навчання фонетичного матеріалу називають принцип урахування рідної мови [9, с. 106]. Він передбачає необхідність організувати процес формування слухо-вимовних навичок згідно з даними порівняльного аналізу фонологічних систем рідної й іноземної мов для нейтралізації негативного впливу фонологічної системи рідної мови [11]. З цією метою при ознайомленні студентів зі звуками, які не мають аналогів у рідній мові, на даний час рекомендують використовувати опис артикуляції із залученням в якості вихідного позиційного варіанту рідної фонемі, яка за своїми акустичними характеристиками найбільш близька до звуку, що пояснюється. Наприклад, викладач може пояснити артикуляцію англійського звуку [θ] через український [с] [11], а звук [i:] легше засвоюється, якщо почати з вимови українського слова **ми** [15]. При цьому студенти отримують інструкції, які допомагають перейти від вимови звуку рідної мови до вимови іншомовного звуку. Так, щоб вимовити англійський [u:], студентам слід почати з вимови українського [у], притиснути губи до зубів, утворивши ними коло, язик сильно відтягнути назад і зробити цей звук довгим і напруженим. Особливу роль набувають вправи в слуховій диференціації схожих звуків іноземної та рідної мов [11], які також допомагають встановити відмінні особливості нового звуку. Для цього викладач вимовляє звуки іноземної мови та рідної мови, з якими можна переплутати звук, що вивчається, і просить студентів відмітити новий звук. Наприклад, при введенні звуку [w] можна дати ряд [w] – [v] – [в] –[w] [11]. Це надає можливість побачити різницю у їх артикуляції й правильно вимовити звук, який вивчається.

Нажаль, не дивлячись на те, що викладачі іноземної мови використовують ці прийоми в процесі формування й корекції слухо-вимовних навичок студентів протягом першого року навчання, у мовленні студентів немовних спеціальностей як другого, так і подальших курсів спостерігається значна кількість фонетичних (заміна одного алофону якоїсь фонемі іншим алофоном цієї ж фонемі, що призводить до викривлення звучання) і фонологічних (заміна алофона однієї фонемі алофоном іншої фонемі, що призводить до викривлення змісту) помилок, спричинених міжмовною інтерференцією – взаємовпливом мовних систем рідної та іноземної мов. Кількість таких помилок у студентів мовних спеціальностей другого року навчання значно менша. Це свідчить про те, що організація процесу навчання вимови в немовних ВНЗ є не досить ефективною порівняно з мовними, що, вочевидь, відбувається внаслідок некоректної реалізації принципу врахування рідної мови. Саме він направлений

на запобігання та подолання помилок, спричинених міжмовною інтерференцією. Некоректна реалізація цього принципу є однією з причин заміни дифтонгів монофтонгами, зміни місця артикуляції міжзубних приголосних, взаємозаміни губно-губної та губно-зубної артикуляції, позбавлення приголосних дзвінкості в кінцевій позиції й перед глухими та ін. Найпоширеніші вимовні помилки в словах, які ми помічали в процесі роботи зі студентами другого року навчання, й основною причиною яких є вплив рідної мови, представлені нами у табл. 2.

Таблиця 2

Вимовні помилки в словах

Тип помилки за способом артикуляції	Нормативна вимова слова	Опис помилки	Тип помилки за ступенем впливу на комунікацію
Заміна дифтонга монофтонгом	phone [fəʊn] lady ['leɪdɪ] parent ['peərənt]	[əʊ] → [o] [eɪ] → [e] [eə] → [æ]/[a:]	фонологічні
Заміна англійського монофтонга українським	work [wɜ:k] carp [kɑ:p]	[ɜ:] → [o] [ɑ:] → [a]	фонологічні
Послаблення диференціації у вимові довгих і коротких голосних	moon [mu:n] sheep [ʃi:p] bark [bɑ:k]	[u:] → [ʊ] [i:] → [ɪ] [ɑ:] → [ʌ]	фонетичні
Недостатньо напружена вимова приголосних	party ['pa:ti]	вимова [p] не супроводжується аспірацією	фонетичні
Позбавлення приголосних дзвінкості в кінцевій позиції та перед глухим	dog [dɒg], bed [bed], medicine ['medsɪn] crab [kræb] exercise ['eksə]	[g] → [k] [d] → [t] [b] → [p] [z] → [s]	фонологічні
Вокалізація глухих приголосних перед дзвінками, сонорними та голосними	disappoint [disə'pɔɪnt] misbehave [	[s] → [z]	фонетичні
Взаємозаміна губно-губної та губно-зубної артикуляції	always ['ɔ:lweɪz] will [wɪl]	[w] → [b]	фонологічні
	of [əv]	[v] → [f]	фонетичні
	very [veri] oven ['ʌv(ə)n] finish ['fɪnɪʃ]	звуки [v, f] артикуються двома губами, а не нижньою губою напроти верхніх зубів	фонетичні
Некоректна робота кореня язика	sing [sɪŋ] thing [θɪŋ]	[ŋ] → [h] після [ŋ] вимовляється [g]	фонологічні фонетичні
	think [θɪŋk] thing [θɪŋ] there [ðeə] they [ðeɪ]	[θ] → [ç] [ð] → [z]	фонологічні
Зміна місця артикуляції альвеолярних приголосних	Tom [tɒm] do [du:] sun [sʌn] zoo [zu:] love [lʌv] nose [nəʊz]	альвеолярні → дентальні [t] → [ʈ] [d] → [ɖ] [s] → [ç] [z] → [ʒ] [l] → [ʎ] [n] → [ɳ]	фонетичні

Заміна монофтонга дифтонгом	wound [wu:nd] cause [kɔ:z]	[u:] → [aʊ] [ɔ:] → [əʊ]	фонологічні
Заміна одного монофтонга іншим	bat [bæt] gone [gɒn] sweat [swet] productive [prə'dʌktɪv]	[æ] → [e] [ɒ] → [ʌ] [e] → [i:] [ʌ] → [ʊ]	фонологічні
	ought [ɔ:t]	[ɔ:] → [o]	фонетичні
Неправильний головний наголос в словах	'café 'politics	ca'fé як кафе po'itics як політика	фонетичні
	after'noon 'operate 'realize misbe'have	наголошення суфіксів і префіксів у похідних словах 'afternoon ope'rate rea'lize 'misbehave	фонетичні
Некоректна вимова закінчення -ed	practiced ['præktɪst], looked ['lʊkt]	['præktɪsɪd] ['lʊkɪd]	фонологічні

Як видно з табл. 2, значна кількість помилок, спричинених міжмовною інтерференцією, є фонологічними. Вони негативно впливають на процес комунікації, унеможливаючи розуміння змісту висловлювання, тому потребують негайної корекції в процесі навчання вимови студентів як мовних, так і немовних спеціальностей. Фонетичні ж помилки, які впливають на якість звучання, є не менш поширеними, але через те, що вони не перешкоджають розумінню висловлювання, ми перестаємо звертати на них увагу, як тільки звикаємо до вимови співрозмовника. Ігнорування їх корекції призводить до сильного акценту, який в немовному ВНЗ неможливо виправити внаслідок відведення недостатнього часу навчанню іноземної мови, але який є неприпустимим у мовних ВНЗ, випускники яких повинні демонструвати еталонну іншомовну вимову.

Велика кількість фонологічних помилок у вимові студентів немовних спеціальностей вимагає перегляду шляхів реалізації принципу врахування рідної мови. Безперечно, вони мають відрізнятися від шляхів реалізації цього принципу в мовних ВНЗ внаслідок обмеженої кількості аудиторних занять з іноземної мови, недостатнього рівня володіння студентами спеціальними фонетичними знаннями, а також суто практичною спрямованістю занять, націлених на орієнтацію студентів на оволодіння мовою як засобом спілкування в межах обраної спеціальності. Все це дозволяє викладачу сформувати слуховимовні навички студентів на апроксимованому рівні, коригуючи фонологічні помилки, але залишаючи поза увагою корекцію сформованого в школі акценту. Студенти ж мовних спеціальностей, як ми зазначали раніше, одночасно з вдосконаленням слуховимовних навичок отримують поглиблені фонетичні знання для подальшого їх застосування в своїй професійній діяльності. Вони мають демонструвати еталонну вимову, тому навіть фонетичні помилки мають підлягати корекції.

Порівняємо особливості реалізації принципу врахування рідної мови в процесі формування навичок вимови студентів мовних і немовних спеціальностей, узявши за основу розподіл іншомовних звуків на три групи за ознакою схожості/розбіжності зі звуками української мови:

1) звуки максимально наближені до звуків української мови за акустичними особливостями й артикуляцією – [b, m, s, z, ʃ];

2) звуки, які, на перший погляд, дуже схожі зі звуками української мови, але мають певні особливості – [e, ɪ, i:, ɪ];

3) звуки, що відрізняються за релевантними фонологічними ознаками – [w, r, h, ð, θ, ŋ].

Формування навичок вимови звуків, які належать до першої групи, не викликає особливих труднощів, оскільки має місце позитивний перенос навичок з рідної мови в англійську. Для засвоєння цих звуків у навчанні студентів немовних спеціальностей можна обмежитися імітацією, жодних інших вправ ця група не потребує [9]. Однак, у навчанні студентів мовних спеціальностей на етапі введення звуків імітація повинна супроводжуватись аналізом їх артикуляційних особливостей для корекції сформованої в школі акцентної вимови внаслідок реалізації принципу апроксимації. Так, звуки [с] і [з] в українській мові є дентальними, в той час як англійські [s] і [z] альвеолярні.

Сприйняття та відтворення звуків, що належать до другої групи, характеризується високим ступенем інтерференції. Студенти автоматично переносять навички вимови цих звуків з рідної мови в англійську, що призводить не тільки до появи акценту в мовленні, але й до помилок на рівні змісту [9]. Звуки третьої групи також викликають значні труднощі при засвоєнні, тому що має місце формування абсолютно нової артикуляційної бази. Внаслідок нерозвинутого фонематичного слуху студенти часто помилково асоціюють їх зі звуками рідної мови (наприклад, англійський [ð] з українським [з]).

Таким чином, формування навичок вимови звуків другої та третьої груп вимагає від викладача посиленої уваги. При неефективній організації навчального процесу виникає вірогідність появи фонологічних помилок. Для подолання їх основної причини викладач може реалізовувати принцип урахування рідної мови у двох формах: латентній, або прихованій, і відкритій. Латентна форма полягає в поданні матеріалу з *настановою* на запобігання можливих помилок студентів. Викладач заздалегідь прораховує труднощі, з якими можуть зіткнутися студенти в процесі формування навичок вимови іншомовних звуків і враховує отримані результати в процесі вироблення прийомів, які націлені на подолання таких труднощів. Треба зазначити, що ці прийоми не передбачають свідомий аналіз студентами артикуляційних особливостей іншомовного звуку або порівняння роботи органів мовлення в процесі артикуляції іншомовного звуку та схожого з ним звуку рідної мови. Відкрита ж форма, навпаки, побудована на свідомому детальному (у мовних ВНЗ) або апроксимованому (у немовних ВНЗ) зіставленні студентами особливостей артикуляції звуків рідної мови й мови, що вивчається.

На нашу думку, відкрита форма реалізації принципу, яка рекомендується в більшості посібників з методики викладання іноземної мови [2, 4, 9, 10, 11, 15], цілком виправдовує себе в навчанні студентів мовних спеціальностей, які, володіючи основними фонетичними знаннями, мають можливість детально проаналізувати та наочно побачити відмінність в артикуляції схожих звуків рідної та іноземної мов для вдосконалення власної вимови й подальшої допомоги своїм учням (у педагогічних ВНЗ). У процесі виконання різноманітних вправ студенти приходять до чіткого розуміння того, що некоректна вимова може призвести до фонологічної помилки і, як наслідок, непорозуміння.

Навчаючи вимові студентів немовних спеціальностей, викладач також може наголосити на відмінностях артикуляції звуків іноземної мови та схожих звуків рідної мови, але він має бути впевненим, що всі студенти ознайомлені з особливостями фонологічної системи рідної мови й володіють фонетичними термінами, що є поодиноким явищем у немовному ВНЗ. Інакше викладачу доведеться пояснювати ці поняття, втрачаючи багато часу. Тому він може тільки підказати, від якого звуку рідної мови треба відштовхуватись, щоб вимовити іншомовний звук. Так рекомендують, подаючи звуки [t], [d], [n], звернути увагу студентів на положення язика: кінчик язика потрібно притиснути не до зубів, як у рідній мові, а до альвеол [15]. Щоб вимовити англійський [i:] треба розтягнути губи в посмішці та вимовити український звук [и], зробивши його довгим і напруженим [15]. Такі прийоми ознайомлення з іншомовними звуками не демонструють смислорозрізнавальної функції фонем, відтак студенти не усвідомлюють, до яких наслідків може призвести взаємозаміна схожих звуків. Крім того, етап ознайомлення студентів з іншомовним фонетичним матеріалом, як правило, не супроводжується в немовному ВНЗ виконанням ними достатньої кількості вправ на закріплення слухо-вимовних навичок. З часом відбувається «зніскування» у вимові до норм рідної мови й студенти відчувають труднощі комунікативного характеру.

Отже, на нашу думку, відкрита форма реалізації принципу в навчанні студентів немовних спеціальностей призводить до появи великої кількості помилок, спричинених інтерференцією рідної мови. Викладач повинен шукати шляхи подання матеріалу з настановою на запобігання можливих помилок, тобто реалізовувати принцип у прихованій формі. Так, наприклад, на етапі ознайомлення студентів зі звуком [θ] треба відштовхуватись не від українського звуку [с], а від майже подібного до нього англійського [s], для засвоєння якого за принципом апроксимації можна обмежитись імітацією. При цьому студенти не асоціюють звуки іноземної мови зі схожими за артикуляційними особливостями звуками рідної мови, та їхнє мовлення не рясніє фонологічними помилками, спричиненими міжмовною інтерференцією. Виконуючи вправи на протиставлення двох іншомовних звуків, вони усвідомлюють смислорозрізнавальну функцію фонем, розуміючи, що взаємозаміна цих звуків призводить до зміни значення слова. Отже, ми рекомендуємо використовувати прийоми, основані на протиставленні двох звуків іноземної мови, наприклад, [s] і [θ], [ð] і [z], [n] і [ŋ], один з яких відрізняється більше за релевантними ознаками ([θ], [ð], [ŋ]), а інший є майже подібним до відповідного звуку рідної мови ([s], [z], [n]) і навчання вимови якого не потребує особливої уваги.

Наведемо приклади вправ, заснованих на протиставленні двох звуків іноземної мови (табл. 3).

Вправи, засновані на протиставленні двох звуків іноземної мови

Тип вправи	Завдання до вправи
рецептивні	Порахуйте, скільки разів у реченні трапиться звук [θ] ([s]): <i>Sarah threaded the needle and started sewing a skirt.</i> <i>Stuart threaded his way through thick bushes.</i>
	Прослухайте пари слів і визначте, чи однакові в них перші приголосні: <i>thorough – Sarah, so – through, so – sew, thank – sank, thread – thrash</i>
	Послухайте слова із звуками [θ] і [s], кожного разу піднімайте картку з відповідним звуком: <i>thank, sank, son, through, three, street, thread, thick, sick</i>
репродуктивні	Прослухайте словосполучення із звуками [θ] і [s], повторіть їх, звертаючи особливу увагу на артикуляцію звуку [θ]: <i>so thoroughly, thick soup, thin silk, spin thread, throw a stone</i>
	Прочитайте речення і вставте пропущені слова: <i>We have to ... an old tree. We have to ... some meat. (saw – thaw)</i> <i>... you for your help. The ship ... . (sank – thank)</i>
	Прослухайте і повторіть речення, звертаючи особливу увагу на артикуляцію звуку [θ] і [s]: <i>Steve stands by Sarah through thick and thin since she's his sister.</i> <i>Stop throwing stones at poor sparrows!</i>
продуктивні	Складіть одне речення з кожною парою слів, прочитайте речення: <i>thank – Steve, so – thick, three - street</i>

Треба зазначити, що перед тим, як запропонувати такі вправи, необхідно надати студентам еталон вимови звуків, які різняться за релевантними фонологічними ознаками від звуків рідної мови, та сформулювати в них вміння коректно вимовляти ці звуки, раціонально поєднуючи імітацію з доступним описом артикуляції. При цьому потрібно надати декілька прикладів слів, вимова яких відрізняється тільки в одному звукові, наприклад, *sigh* [saɪ] – *thigh* [θaɪ], *sick* [sɪk] – *thick* [θɪk], для того щоб уже на першому етапі студенти усвідомлювали, що взаємозаміна цих звуків є помилкою на рівні змісту.

Висновки. Отже, принцип урахування рідної мови в навчанні вимови студентів немовних спеціальностей має свої особливості. З метою запобігання наслідків інтерференції рідної мови викладач має дотримуватися латентної форми реалізації принципу, враховуючи труднощі, з якими стикаються студенти в процесі засвоєння нових звуків. Запропоновані нами прийоми, які засновані на протиставленні двох іншомовних звуків, направлені на подолання фонологічних помилок, спричинених міжмовною інтерференцією і, як результат, на підвищення ефективності навчального процесу. Вироблення цілісної системи прийомів навчання вимови, основаних на латентній формі реалізації принципу, є перспективою подальших розвідок у цьому напрямку.

Література

1. Бориско Н.Ф. Методика формування іншомовної фонетичної компетенції / Н.Ф. Бориско // Іноземні мови. – 2011. – № 3. – С. 3 – 14.
2. Вишневський О.І. Довідник учителя іноземної мови / Омелян Іванович Вишневський. – К.: Рад. школа, 1982. – 152 с.
3. Волошина Н.В. Коррекция английского произношения при обучении чтению студентов неязыковых специальностей / Н.В. Волошина // Держава та регіони. – 2008. – № 3. – С. 97 – 100.
4. Гальскова Н.Д. теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика: Учеб. Пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений / Н.Д. Гальскова, Н.И. Гез. – М.: Издательство центр «Академия», 2005. – 336 с.
5. Гурина Н.В. Професійно орієнтоване навчання англійської інтонації студентів мовного педагогічного ВЗО / Н.В. Гурина // Актуальні проблеми викладання іноземних мов у вищій школі. – 2010. – Вип. 12. – С. 51 – 58.
6. Гутник В.М. Психолінгвістичні особливості формування фонетичної компетенції у майбутніх учителів німецької мови / В.М. Гутник // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – 2009. – Вип. 16. – С. 60 – 67.
7. Долина А.В. Методика вдосконалення фонетичної компетенції у майбутніх учителів англійської мови у самостійній роботі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання: германські мови» / А.В. Долина. – Київ, 2012. – 22 с.
8. Комков И.Ф. Задачи и упражнения по методике преподавания иностранных языков: Учеб. Пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. / Иван Фролович Комков. – Мн.: Выш. шк., 1986. – 206 с.

9. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник / Колектив авторів під керівн. С.Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2002. – 328 с.
10. Методика обучения иностранным языкам в начальной и основной общеобразовательной школе: учебное пособие для студентов педагогических колледжей / [В.М. Филатов, В.П. Белогрудова, Т.Е. Исаева и др.]. – Ростов н/Д: «Феникс», 2004. – 416 с.
11. Методика обучения иностранным языкам в средней школе: Учебник / [Н.И. Гез, М.В. Ляховицкий, А.А. Миролубов и др.]. – М.: Высш. школа, 1982. – 373 с.
12. Мелекесцева Н.В. Особливості формування фонологічної компетенції майбутніх учителів англійської мови початкової школи у ВНЗ / Н.В. Мелекесцева, Л.Й.Чисановська // Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 2. – С. 112–116.
13. Михайлова О.С. Розвиток фонетичної компетенції студентів I курсу факультетів іноземних мов / О.С. Михайлова // Навчай і навчайся. – 2003. – Кн. 4. – С. 50–55.
14. Морська Л.І. Теорія та практика методики навчання англійської мови / Лілія Іванівна Морська. – Тернопіль: Астон, 2003. – 248 с.
15. Панова Л.С. Методика навчання іноземної мови в школі: Навчально-методичний посібник для студентів факультету іноземних мов / Лідія Семенівна Панова. – Ніжин: НДПУ, 2003. – 149 с.
16. Перлова В.В. Методика формування у майбутніх учителів англійської мови професійно орієнтованих слуховимовних навичок: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання: германські мови» / В.В. Перлова. – Київ, 2007. – 24 с.
17. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: базовый курс лекций: пособие для студентов пед. вузов и учителей / Елена Николаевна Соловова. – М.: Просвещение, 2005. – 239 с.
18. Старостенко О.В. Формування іншомовної фонетичної компетенції студентів-філологів/ О.В. Старостенко// Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти. – 2010. – Вип. 16. – С. 224–233.
19. Щукин А.Н. Обучение иностранным языкам: теория и практика: Учебное пособие для преподавателей и студентов / Анатолий Николаевич Щукин. – М.: Филоматис, 2004. – 416 с.
20. Ur, Penny. A course in language teaching: practice and theory / Penny Ur. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009. – 375 p.